

AZ ÁLLAMBIZTONSÁGI SZOLGÁLATOK TÖRTÉNETI LEVÉLTÁRÁNAK ÚJ FŐIGAZGATÓJA

DR. CSEH GERGŐ BENDEGÚZ

Kérdések és válaszok

Eddigi szakmai tevékenységed során mely kérdések izgattak leginkább?

Éppen negyedszázada dolgozom levéltárosként, ennyi időbe pedig sok minden belefér. Az első pillanattól kezdve 20. századi levéltári anyag közelében dolgoztam, ez szabta meg főbb kutatási területeimet is, persze úgy is fogalmazhatnánk, hogy alapvető érdeklődésem vezetett erre a területre. Magyarország 1945 utáni történelme különösen vonzó és újonnan kínálkozó kutatási perspektívákat nyújtott a '90-es évek elején, ezért is kezdtem foglalkozni például a Szövetséges Ellenőrző Bizottság hazai működésével és annak nemzetközi hátterével (ez később a doktori disszertációm témáját is adta), vagy a Kádár-kor sajtó- és tájékoztatáspolitikájával. Levéltárosként ugyanakkor mindig fontosnak tartottam az iratok keletkezési körülményeinek, a létrehozó szervek intézménytörténetének a feltárását és persze az iratanyag feldolgozásának elvi és gyakorlati kérdéseit. A '90-es évek közepén jutott el az informatika a napi levéltári használat szintjére (jól emlékszem, ahogy az osztályra érkezett első közös használatú számítógépet a csodáknak kijáró áhítattal álltuk körbe), életkori adottság is volt tehát, hogy az akkori ÚMKL, illetve a Magyar Országos Levéltár egyik legfiatalabb levéltárosaként ebbe is beleártsam/beleássam magam. A levéltári informatika az említett áhítatos pillanat óta is meghatározó szerepet tölt be a szakmai munkámban: a levéltári adatbázisok, különböző digitális tartalmak előállítására és közzététele mind elméleti, mind pedig gyakorlati téren folyamatosan „izgalomban tart”, ha szabad visszautalni a kérdésre. Az állambiztonsági levéltárba is ez a speciális helyzet vezérelt: az 1997-ben létrejött Történeti Hivatalba kimondottan az informatikai feldolgozás és a digitalizálás megszervezésére hívtak át, itt egészen mostanáig közvetlenül is irányítottam ezt a területet. Az állambiztonsági iratanyag feldolgozatlansága nyilvánvalóan

megkövetelte az intézménytörténeti, archontológiai kutatások beindítását, majd ezek eredményeinek közzétételét is. Ugyanezen iratanyag hiányosságai pedig ráirányították a figyelmet a klasszikus állami levéltári iratok fogyatékoságaira, a kollektív emlékezet forrásainak a kibővíthetőségére: ezért is kezdtem/kezdünk az elmúlt években alaposabban is foglalkozni magániratok, hagyatékok gyűjtésével, vagy oral history interjúk készítésével. A titkosszolgálati iratok azonban nem csak ezen a téren jelentettek új kihívásokat: a levéltári szakma egyik nagy újkori dilemmája, a kutatás szabadságának és a személyes adatok védelmének kettőssége itt hatványozottabban jelentkezett és jelentkezik ma is. Biztos vagyok abban, hogy ez a kérdéskör sokáig izgalomban fogja tartani a hazai és nemzetközi levéltári területet, és úgy sejttem, ebből a közös szakmai izgalomból ki fogom venni a részem a jövőben is.

Milyen intézményképet látsz magad előtt?

Az állambiztonsági iratokat és az azt kezelő levéltárat rengeteg téves előítélet övezi ma is. Az egyik ilyen közkedvelt toposz, hogy egyszer végre le kellene zárni a múltat és mindent nyilvánosságra kellene hozni. Szegény történész szakma lehúzhatná a rolót, ha a történelem bármely szakaszát le lehetne zárni. Szintén beívódott a köztudatba, hogy itt minden anonimizálva ismerhető csak meg, az igazi nagy titkokat máig rejtegetjük, bezzeg ezeket a kérdéseket külföldön már sokkal jobban megoldották. Kollégáimmal közel húsz éve dolgozunk azon, hogy ezeket a tévképzeteket eloszlassuk, mára már mutatkoznak ennek a munkának az eredményei. Ezen az úton kellene továbbra is haladnunk, hogy az ÁBTL egy nyitott, politikamentes, a társadalmi tudatba jobban beágyazott, szakmailag is hiteles, az információs kárpótlást a leghatékonyabban szolgáló levéltár legyen. A modern levéltárak ma már amúgy is elsősorban az egyéni és közösségi identitáskeresés helyszínei, ehhez pedig az ÁBTL speciális iratanyaga kimeríthetetlen forrásként szolgál.

Ezeknek a céloknak egyik közvetlen előfeltétele, hogy a jelenlegi, időben lezárt gyűjtőkört feloldja a törvényhozó, és az ÁBTL az 1990 utáni titkosszolgálati iratok tekintetében is illetékességet kapjon.

Másik fontos probléma az általunk őrzött iratanyag hiányos volta, ezen a téren (is) rengeteg tennivalónk van még. A hazai levéltárakban őrzött állambiztonsági vonatkozású anyagok virtuális egyesítése, a külföldi társintézményekben végzett iratfeltárások, vagy a személyes irathagyatékok gyűjtése vezethet el bennünket a meglévő fehér foltok csökkentéséhez. Mindehhez nagy szükség van a hazai levéltárakkal való hatékony együttműködésre, ezért komoly figyelmet kívánok fordítani az ÁBTL intézményközi kapcsolataira és a kölcsönös érdekeltségen alapuló kooperációra.

Milyen módon képzeled el az ideális intézmény megalósítását?

A szükséges személyi, szervezeti változásokon javarészt már túl vagyunk, ezek reményeim szerint jelentős mértékben szolgálni fogják a feladatok hatékonyabb ellátását. A levéltár jelenlegi együttműködési megállapodásait kivétel nélkül áttekintjük, és folyamatban van számos új kooperációs program beindítása hazai kutatóhelyekkel és külföldi partnerekkel egyaránt. Nagy energiákat fordítunk az állampolgári adatszolgáltatási határidők csökkentésére, jelenleg azonban a gyorsan növekvő számú megkeresések éppen ellene hatnak ezeknek a törekvéseknek. Az ÁBTL nyitottságát és (el)ismertségét

leginkább a közművelődési, oktatási programok szolgálhatják, ezért középiskoláknak, egyetemeknek is kínálunk a jövőben előadásokat, intézménylátogatásokat, vagy akár az interneten keresztül hozzáférhető oktatási segédanyagokat. Mindezt igyekszünk a lehető legtöbb és legkorszerűbb információs csatornán is szolgáltatni, enélkül ugyanis ma már minden közgyűjtemény halálra, de legalábbis feledésre van ítélve.

Az egykori titkosszolgálatok iratanyagának foghíjas volta nem csak a levéltár saját problémája: mivel az információs önrendelkezési jog biztosítását csak a mi intézményünk számára írja elő a törvény, az ÁBTL elemi kötelessége mindent megtenni az állambiztonsági vonatkozású források „gyarapítására”. Ez természetesen jelenti a jelenlegi szolgálatoknál lévő, 1990 előtt keletkezett iratok mind szélesebb körének átvételét (ez nyilvánvalóan nem rajtunk múlik elsősorban), a magyar levéltárakban őrzött állambiztonsági iratok digitalizálását és saját anyagunkkal való virtuális kiegészítését, a román, szlovák, cseh, német, lengyel társintézményekben (és egyszer talán a moszkvai levéltárakban) őrzött, magyar vonatkozású iratok másoltatását, az egykori áldozatok személyes irathagyatékainak feltárását és gyűjtését, vagy az állambiztonsági történetek egykori szereplőivel történő oral history interjúk készítésének felgyorsítását.

A fent jelzett változások legfontosabb előfeltétele persze leginkább a résztvevőkben rejlik: ha komolyan vesszük a „nyitott levéltárak” és a „szolgáltató közgyűjtemény” koncepcióját, akkor ahhoz nyitottságra képes és kész, szolgáltatásra alkalmas munkatársak és hozzáállás szükséges.

Melyek lennének a legsürgetőbb/ legfontosabb tennivalók?

Jelenleg legfontosabb gyakorlati feladatnak a levéltár befogadóképességének növelése látszik: iratraktáraink gyakorlatilag megteltek, ezért sürgős megoldást kell találnunk újabb iratőrző helyiségek kialakítására az Eötvös utcai épületen belül. A folyamatosan növekvő állampolgári és kutatói érdeklődés további sürgető kérdéseket is felvet: a levéltár informatikai szolgáltatásainak fejlesztése, az oktatási és PR-tevékenység kiszélesítése vagy az iratfeltárási és digitalizálási programok bővítése a korábbiaknál nagyobb személyi és anyagi ráfordításokat követel meg, a fent jelzett szervezeti és személyi változások már jórészt ezt a célt szolgálták. A fejlesztéseknek jelentősek a költségei, ezért a rendelkezésre álló anyagi erőforrások felhasználásánál is szükség lesz hangsúlyváltásokra, új finanszírozási lehetőségek és módszerek keresésére.